

I. DÜNYA HARBİ SIRASINDA ŞERİF HÜSEYİN'İN SİYASİ FAALİYETLERİ

*Deniz DOĞRU**

Birinci Dünya Savaşının başlamasının temel sebepleri, XIX. Yüzyıldaki siyasi ve ekonomik gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bununla beraber Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı yeni fikirler, liberalizm hareketiyle birlikte, dünyayı kimin yöneteceği sorununun doğurduğu rekabet ve güçlü bir madde olarak petrolün keşfi de etkili olmuştur. İngiltere bu rekabet içerisinde, Akdeniz'de olduğu gibi, Arap Yarımadası'nın birçok yerinde de nüfuzunu arttırabilme faaliyetlerini sürdürmekteydi. İngiltere, bir taraftan uzun süredir sömürgesi durumunda olan Hindistan'ın deniz yolunun güvenliğini sağlamak, bir yandan da yüzyılın keşfi niteliğindeki "petrolün" ana vatani Arabistan Yarımadası üzerindeki etkinliğini arttırma çabasıydı. Dolayısıyla İngiltere XIX. Yüzyıldaki dış politikasını bu iki ilke üzerine inşa etmiştir. ¹ İngiltere'nin bu deniz aşırı politikası Osmanlı Devleti egemenliğindeki Arabistan Yarımadası toprakları üzerinde cereyan etmekteydi. İngiltere bu hedefleri doğrultusunda, Arabistan Yarımadasına sahip olabilme ya da kendi himayesinde bir iktidar oluşturma yoluna başvuracaktır. İngiltere bu politikasını Arabistan Yarımadası'nda yaygınlaştırmada Mekke Emiri Şerif Hüseyin'i mihenk olarak almıştır. Böyle bir yola başvurmalarının nedeni ise, Şerif Hüseyin'in temeli Arap Milliyetçiliği² olan bir Arap Krallığı kurma ve başkanı olma düşüncesini bilmeleridir. İlk temas Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah vasıtasıyla 1912 yılında Kahire'de

* Okt., AKÜ, Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Bölümü Okutmanı

¹ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yay.Ankara 1992. s.99-100; Salahi Sonyel, "Albay T.E. Lawrence, Haşimi Araplarını, Osmanlı İmparatorluğuna Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı", *Belleten*, Cilt. LI, Sayı 199, S.235.; Süleyman Kocabaş, *Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı*. Vatan Yay. Kayseri 1992 .s.93.

² Bessam TİBİ, *Arap Milliyetçiliği*. (Çev. Taşkın Temiz), Yöneliş Yay. İstanbul 1998 .s. 155.

İngiltere Başkonsolosu Lord Kitchener'le sağlandı.³ Daha sonra 1914 yılında Kahire'de tekrar bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmede Abdullah babasının düşüncelerini ve Hicaz'ın durumunu Lord Kitchener'a şu şekilde ifade etmiştir: “*Bugünkü gerginliğin sebebi, Türkler'in Şerif'lik makamının yetkilerini kırmak ve Hicaz'da oraya uygun olmayan bürokratik bir yönetim kurma isteğinden doğmakta ise de, bu ancak gerginliğin bu ana mahsus sebebidir. Hicaz meselesi Arab meselesinin ancak bir kısmıdır...*”⁴

Abdullah'ın bu açıklamalarına karşılık Lord Kitchener, Hicaz'ın mevcut durumunun korunması gerektiğini ifade eder. Kitchener'in bu kadar ihtiyatlı konuşmasının nedeni ise İngiltere'nin Şerif'i desteklemekte henüz tam kararlı olmayışdır. Fakat bu görüşmede kesin bir sonuç ortaya çıkmasa da, Şerif Hüseyin'in bu sıralarda isyan düşüncesine sahip olduğunu gösterir.⁵

İngiltere, Şerif Hüseyin'in hoşnutsuzluğunu ve başkaldırı isteğini daha önceden fark etmiş olmasına rağmen, Osmanlı Devleti ile de ilişkisinin tamamen bozulmasını istemiyordu. Bunun birçok sebebi olduğu halde, iki tanesi özellikle İngiltere'yi tedirgin ediyordu. İlki Emir'in Araplar üzerindeki etkisinin ne kadar olduğunu bilmemesi, ikincisi İngiltere idaresi altındaki müslümanların ve diğer İslam Dünyasının böyle bir hareketi nasıl karşılayacağını kestirememesiydi.⁶

Birinci Cihan Harbi'nin başlaması İngiltere'yi daha kararlı hareket etmeye zorlamıştır. Bunun en önemli sebebi, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesidir. Hindistan deniz yolu ve petrol bölgeleri her an Almanya'nın eline geçebilirdi. Bu nedenle İngiltere, hemen Şerif Hüseyin ile ilişkiye girerek kendilerine yardım ettiği takdirde, bunu karşılıksız bırakmayacaklarını ve her türlü yabancı saldırıya karşı koruyacakları garantisini verecektir.

³ Yılmaz Altuğ, “Arap Ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılışı”. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*.Nr:25. Ekim 1969. s. 30.

⁴ Kral Abdullah, *Hatıralar.Hayat Tarihi Mecmuası*. Nr:6, 1970. s.46-49.

⁵ Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*. C.III/III. Türk Tarık Kurumu Yay, Ankara 1991. s.197.

⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi(1908-1914)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. Ankara 1982, s.77-79.

Nitekim Osmanlı Devleti daha savaşa girmeden Ağustos 1914 de İngiltere Kızıldeniz ve Akdeniz de Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetlerini arttırmıştır.⁷ İngiltere bir yandan da Şerif Hüseyin ile ilişkilerini iyi tutabilmek için, Mekke, Medine ve Cidde'nin herhangi bir saldırıya maruz kalmayacağı propagandasını yapıyordu. Bununla beraber Araplara erzak temin edeceklerini söylüyordu.

İngiltere, Arapları Osmanlı Devletine karşı kıskırtmak amacıyla yaptığı propagandaları 1915 yılının başlarında oldukça yoğunlaştırdı. 6 Mayıs 1915 tarihinde Arabistan'a uçakla attığı beyannamede şöyle diyordu: *“Almanya ile olan bu meçhul muharebeye girişmemiz ancak kendisine muhip olan ufak bir hükümete kabahatsiz olarak ansızın ettiği hücum içindir. Halbuki bizzat Almanya ahdi daimi ile hükmet-i mezkurenin istiklalini taht-ı kefaletini almıştı.”*⁸

Burada İngilizler, Osmanlı Devleti'nin gayr-i müslim Almanlarla birlikte savaşa girdiklerini, Arapların Şerif Hüseyin'in etrafında toplanmaları gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim 4 Temmuz 1915 tarihinde Hicaz ve çevresi için gönderdikleri erzağa, Osmanlı memurlarının el koyduğu haberini yayarak, yeniden erzak sevk edeceklerini bildiriyorlardı.⁹ İngiltere'nin yaymaya çalıştığı bu tür haberlerin aslı olmadığı gibi, Osmanlı'nın yardım gemilerinin Hicaz Bölgesine ulaştırmaya çalıştığı erzakın, ulaşmaması için Fransızlarla birlikte engellemeye çalışıyorlardı.

Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Arabistan Yarımadasındaki faaliyetlerini engellemeye çalışırken, İngiltere ile işbirliğini başından beri planlayan Şerif Hüseyin de Arap Krallığını gerçekleştirmeye çalışıyordu. Bir taraftan da İngiltere ile münasebetlerini sürdürüyor, diğer ya yandan da Suriye'de başlayan Arap Milliyetçiliği hareketi ile işbirliği zemini arıyordu. Şerif Hüseyin bu iş için oğullarından

⁷ Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Enstitüsü Arşivi (Kısaltma A.T.A.S.E.), Klasör Numara. 164, dosya nu:144/179Fihrist, VIII. Kolordu Kumandanlığı'ndan Başkumandanlık Vekaleti'ne 18 Kasım 1914 tarihli şifre.

⁸ A.T.A.S.E. Arşivi , Klasör Numara. 533, dosya nu:52/2085 Fihrist, Hicaz Kumandan Vekilinden Başkumandanlık'a 6 Mayıs 1915 tarihli beyanname.

⁹ A.T.A.S.E. Arşivi, Klasör Numara. 533, dosya nu:52/2085 Fihrist, IV. Ordu'dan Başkumandanlık'a 4 Temmuz 1915 tarihli şifre.

Faysal'ı, Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Harplerindeki durumunu öğrenmesi için İstanbul'a göndermişti. Faysal, İstanbul'dan dönüşünde, Suriye'ye uğrayıp, buradaki cemiyetlerle de görüşmeler yapmıştır.¹⁰ Şerif Faysal Mayıs 1915'deki bu ziyareti sonunda, Şam da El-Fatat ve EL-Ahd gibi cemiyet üyeleriyle de gizli görüşmeler yapmıştır. Hatta bu gizli görüşmelerde, yargılanacak olan Arap ihtilalcilerin affedilmesi gerektiğini ifade etmişti. Faysal ile cemiyet üyeleri arasında yapılan görüşmeler de, Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere ile işbirliği kararı alındığı gibi, gelecekteki Arap Krallığı'nın sınırları da belirlendi. 23 Mayıs 1915 tarihli Şam Protokolü olarak geçen anlaşmada, kurulması planlanan Arap Devleti'nin sınırları şöyle idi: “37. *Paralelde Mersin, Adana hattından itibaren Bireceik, Urfa, Mardin, Midyat ve İran sınırına kadar olan saha:Doğu, Basra Körfezi'nin aşağısından İran'a kadar:Güney, Aden hariç Hint Okyanusuna kadar:Batı, Kızıldeniz ve Mersin geçişine kadar Akdeniz*”.¹¹

Şerif Faysal'ın İstanbul intibaları ve Suriye'deki Arap İhtilalcilerinin tutuklanmaları, Şerif'in Suriye'deki ihtilalcilerle birleşme düşüncesini engelledi. İngiltere de Çanakkale Harpleri'nde mağlup olunca Ortadoğu politikasını yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. İngiltere Osmanlı Devleti'ne karşı savaş yükünü azaltabilmek için, daha önce Araplar'ı destekleme yönündeki kararsızlığı ortadan kalkmıştır.¹²

Şerif Hüseyin de, Şam Protokolü kapsamında oğlu Abdullah vasıtasıyla Kahire'deki İngiliz Başkonsolos'u Lord Kitchener'e bir anlaşma yapabilmek için müracaatta bulundu. Fakat, İngiltere ile Mekke Emiri toprakları paylaşma noktasında anlaşma yapamamışlardır.¹³ Nitekim İngiliz Yüksek Komiseri Henry Mac Mahon'un 24 Ekim 1915 tarihli mektubunda İngiltere'ye bir anlaşma için müracaat etti. Fakat İngiltere ile Şerif Hüseyin bazı noktalarda anlaşmamışlardır. Nitekim 6 Kasım 1915 tarihli Henry

¹⁰ Cemal Paşa, *Hatırat*, Arma Yay. İstanbul 1996, s.247.

¹¹ Cemal Paşa, *a.g.e.* s.242; KOCABAŞ,*a.g.e.* s.97.

¹² Kürkcüoğlu, *a.g.e.* s.77.

¹³ Yılmaz Altuğ, “Arap Ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılışı” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*.N.25. Ekim 1969. s.28.

Mac Mahon'nun gönderdiği bir mektupta¹⁴ Mersin, Hatay, Şam, Hama, Humus ve Halep'in doğusunda kalan Suriye topraklarının Arap sayılmayacağı bahisle, buralarda Fransız çıkarlarının göz önünde tutulması istendi. Bu mektupta Şerif'in Halifelik isteğinden hiç söz edilmemiştir. Şerif Hüseyin ile Mac Mahon arasındaki pazarlık 10 Mart 1916'ya kadar devam etmiştir.¹⁵ Pazarlıklar sonucunda Şerif Hüseyin birtakım isteklerinden vazgeçmiştir. İngilizler ile işbirliğine birtakım haklarından vazgeçerek karar veren Şerif'in bu durumunu Lawrence şöyle anlatıyor. "*Şerif Hüseyin, son derece duygusal olan ve inandıkları şeylere sezgisel olarak kaptırıveren Araplara iyi kalpli ve kendilerine yetebilecek kaynakları olduğuna inandırmakta gerçekten büyük başarı göstermişti. Ardından bizimle işbirliğine girişerek, doktrinini ve düşlerini silahlarımızla ve paralarımızla gerçekleştirebileceğine inandırmıştı bizi. Kabileler, bağımsız bir Arap Devleti kurulacağına ve kendilerinin de bu devletin yönetimine katılacağına inandırılmışlardı.*"¹⁶

İngiltere ile Şerif Hüseyin arasındaki anlaşma İngiltere'nin istekleri doğrultusunda gerçekleşmişti. İngiltere'nin asıl politikası, Kanal üzerindeki Türk gücünü uzaklaştırmaktı. Nitekim Hicaz bölgesinde Şerif'le anlaşmaları, Osmanlı Devleti'nin Suriye ve Kanal'daki gücünün bölünmesine neden olmuştur.

İngiltere, Şerif Hüseyin ile münasebetlerini müttefiki olan Fransa'ya bildirmemiştir. Fransa Kasım 1915 de bunu öğrenince, Ortadoğu üzerindeki menfaatlerini koruma çabasına girişti. Bunun sonucunda İngiltere ile Fransa arasında 9-16 Mayıs 1916 tarihinde Sykes-Picot Antlaşması yapıldı, bu anlaşmaya göre¹⁷ Suriye'nin Akka'dan itibaren Kuzey'e doğru bütün kıyı bölgesi (Beyrut dahil), Adana ve Mersin bölgeleri Fransa'nın olacaktı. Bağdat-Basra arası ve Dicle ile Fırat bölgesi de İngiltere'nin olacaktı. Geri kalan topraklarda bir Arap Devleti ya da Arap Devletleri Federasyonu kurulacaktı.

¹⁴ Altuğ, a.g.m. s.29.

¹⁵ Şükrü Mahmud Nedim, *Filistin Savaşı(1914-1918)*, (Çev. Abdullah Es). Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.28.

¹⁶ T.E. Lawrence, *Bilgelğin Yedi Direği*. (Çev. Yusuf Kaplan), Rey Yayıncılık, Kayseri 1991, s.136.

¹⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.126.

Bunun sonucunda, kurulması düşünülen Arap Devleti'nin sınırları içinde Akka-Kerkük çizgisinin Kuzey kısmı Fransız nüfuz alanı olarak, güney kısmı ise İngiliz nüfuz alanı olarak ayrılmıştır.

İngiltere bu antlaşma ile Fransa'ya verdiği bölgeleri aynı zamanda Şerif Hüseyin'in kuracağı Arap Devletinin sınırları içerisinde de bırakmıştı. İngiltere Şerif Hüseyin'e karşı ikiyüzlü davranmakla kalmayıp, bir yandan da Necd Bölgesi Emiri İbn-i Suud ile de Aralık 1915 de bir anlaşma imzalayarak, Basra Körfezi'nin güney kıyılarında da O'nun egemenliğini tanıdı. Halbuki daha önce Şerif Hüseyin ile yapılan anlaşma da, bu bölgeler üzerinde Şerif'in egemenliği tanınmıştı.¹⁸

Şerif Hüseyin, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmak için İngiltere'den ellibin sterlin, silah, cephane ve erzak istedi. İngiltere'de Kanal üzerindeki amaçlarına ulaşabilmenin yolunu Arap isyanında görüyordu. Bu nedenle isyan için gerekli hiçbir maddi yardımı esirgememiştir.¹⁹ Bu duruma uygun olarak 1 Şubat 1916'da yapılan anlaşma gereğince Mekke Emir'i şöyle hareket edecekti. Oğullarından Ali Medine'ye giderek, bu bölgedeki Arap'larla Osmanlı Devleti'nin erzak ve cephane nakliyatını engellemek için demiryolunu kesecekti. Diğer yandan da oğlu Abdullah Suriye'den hareket ederek Osmanlı Devleti'nin kuzeyden gelecek kuvvetlerine karşı koyacaktı. Ayrıca Suriye'deki Arap İhtilalcileri ile ilişkiye girerek, Osmanlı ordusundaki Arap unsurları Türklere karşı ayaklandırılacaktı.²⁰ İngiltere ile Şerif Hüseyin arasındaki münasebetler 1916 yılının Haziran ayında artık isyanın başlaması için istenen noktaya gelmiştir.

¹⁸ Armaoğlu, *a.g.e.*, 125.

¹⁹ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.99-100.

²⁰ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.99.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı başlamadan hemen önce, dünyadaki bloklaşmalar ve sömürge yarışı, Osmanlı Devletinin de bloklar içerisine girmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti tercihini Almanlar'dan yana kullanmıştır.

Almanya'nın dış politika hedefleri arasında, İngiltere'nin sömürgesi Hindistan'ı ve petrol bölgesi olan Arabistan Yarımadası'nı ele geçirmek de vardı. Almanya'nın bu politikasını bilen İngiltere bunu engelleyebilmek için, bu bölgede kendi egemenliğini ya da kendi himayesinde bir gücün egemenliğini sağlamak istiyordu. İngiltere bu politikasını gerçekleştirdiği takdirde, bu bölgelerdeki Alman tehdidini ortadan kaldıracığı gibi, Osmanlı Devleti'nin askeri gücünün de bölünmesini sağlayarak, asıl önem verdiği Kanal Cephesi'nde daha rahat hareket edebilecekti. İngiltere bu politikası doğrultusunda, Osmanlı Devleti ile arasının açık olduğunu bildiği Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile münasebet kurmuştur. Şerif Hüseyin liderliğindeki Araplar'ı Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak istemiştir. Bu sebeplerden dolayı, 1912 yılından itibaren görüşmelerde bulunduğu Şerif Hüseyin ile temasa geçmiştir.

Şerif Hüseyin'in bağımsız Arap Krallığı kurmak ve Hilafet'in de Padişah'tan alınması hususunda, İngiltere'nin kendisine yardım etme isteğini İngiltere kabul edince münasebetler başlamıştır. Şerif Hüseyin ile İngiltere arasındaki münasebetler Ocak 1916 yılında bir anlaşmayla sonuçlandı. Şerif Hüseyin anlaşmaya vardığı İngilizler'in yönlendirmesi ile Osmanlı Devleti'ne 6-10 Haziran 1916'da isyan bayrağını açmıştır.